

<https://doi.org/10.15407/np.71.109>
УДК 091:27-248.2/.3]“11/15”(=163.1):001.8

Станіслав Волощенко,

доктор філософії, кандидат історичних наук, незалежний дослідник
Львів, Україна

e-mail: stachevskiy@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>

Web of Science Researcher ID: AAI-8906-2020

Scopus Author ID: 57209716511

Олександр Охріменко,

доктор філософії, кандидат історичних наук,
викладач, Київська школа економіки

Київ, Україна

e-mail: ookhrimenko@kse.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5646-4133>

Web of Science Researcher ID: AAI-8898-2020

Scopus Author ID: 57213836678

ОТТАВСЬКИЙ І БУХАРЕСТСЬКИЙ ФРАГМЕНТИ ХРИСТИНОПІЛЬСЬКОГО АПОСТОЛА XII СТОЛІТТЯ

Актуалізовано проблематику виявлення та атрибуції кириличних фрагментів періоду середньовіччя на прикладі *Христинопільського Апостола* XII ст. Метою дослідження є встановлення фактів фальсифікації двох фрагментів, які буцімто належать кодексу, та їх атрибутування. Методологія побудована на принципах наукової системності, цілісності, об'єктивності й історизму. Застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції; загальноісторичні: хронологічний, проблемно-тематичний, архівної евристики, а також профільні, що застосовуються в дослідженні писемних джерел. Методи текстології сприяли ідентифікації змісту фрагментів; за допомогою методів палеографії та кодикології виявлено невідповідність заявлених фрагментів *Христинопільському Апостолу*. Наукова новизна полягає у тому, що вперше спростовано факт належності *Христинопільському Апостолу* двох кириличних фрагментів у Канаді та Румунії, а тому реалізовано їх нову атрибуцію. Висновки. На прикладі двох пергаментних фрагментів, які зберігаються в Оттаві (Канада) та Бухаресті (Румунія), порушено питання про історичну

© С. Волощенко, О. Охріменко, 2024

пам'ять та явище приписування спадщини. Проаналізовано результати ідентифікації кириличного фрагмента з Архіву Олександра Колесси в Оттаві та рукопису Ms. Sl. 790 з Бібліотеки Румунської академії наук, які вважалися Іраїдою Герус-Тарнавецькою, Іриною Матяш (оттавський фрагмент) і Марією Корогодіною (бухарестський) частинами *Христинопільського Апостола* XII ст. У дослідженні встановлено помилки експертів, допущені в описі цих фрагментів. Автори попередніх публікацій через неправильну атрибуцію, яка стосувалась ототожнення оттавського і бухарестського фрагментів із *Христинопільським Апостолом*, фальсифікували артефакти. У статті доведено, що заявлені фрагменти не є складником *Христинопільського Апостола* і ніколи йому не належали. Проведено нову атрибуцію рукописів, яка показала, що оттавський фрагмент є аркушем 10 із *Бучацького Євангелія* XIII ст., а бухарестський – *Апостолом апракосом повним* XII–XIII ст.

Ключові слова: Христинопільський Апостол, фрагментологія, кириличні рукописи, кодикологія, атрибуція, історична пам'ять, фальсифікація, україніка, діаспора, Оттава, Бухарест.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі досліджень у галузі джерелознавства важливим залишається введення в науковий обіг фрагментів історичних рукописів, що певним чином були вилучені з оригіналу, або початковий кодекс взагалі не зберігся. Ці залишки, які знаходять в оправах новіших книг як відокремлені аркуші, надзвичайно інформативні та є не тільки незамінним свідченням про історію книги, а й про історію спадщини та пам'яті. Розпорошення давнього артефакту свідчить про умовне «забування», а повернення цілісності – відновлення «пам'яті». Інколи бажання доповнити прогалини є сильнішим за наявні факти, що створює фіктивну пам'ять, а отже – фальсифікацію.

На початку липня 2020 р. Станіслав Волощенко у Бібліотеці князів Чарторийських Національного музею в Кракові (Польща) віднайшов чотири пергаментні аркуші, переписані кирилицею [3]. Він встановив, що це уривки із Діянь апостолів (Ді 13,5–20; 15,29–16,4), Першого і Другого Послання ап. Павла до ап. Тимотея (I Тим 4,8–5,4; II Тим 1,10–2,4) [4]. Атрибутувавши ці фрагменти, дослідник довів їхню належність *Христинопільському Апостолові* та вперше опублі-

кував їх фотокопії [28]. Наприкінці 2023 р. усі три частини цього середньовічного кодексу (львівську основну [22], київську [21] та краківську [20]) вперше опубліковано видавництвом «Горобець» у вигляді факсиміле [23] з науковим дослідженням [2]. Видання факсиміле у межах Проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину» стало актуалізацією проблематики студій згаданого рукопису і дискусій щодо існування його втрачених аркушів.

26 березня 2024 р. під час презентації факсиміле на науковому семінарі Програми «Київське християнство» Центру релігійної культури імені Ігоря Скочияся Українського католицького університету директор Інституту церковної музики Університету професор Юрій Ясіновський заявив, що учасники видавничого Проєкту «опустили» публікацію кількох аркушів кодексу, про які йому відомо. На думку вченого, ними є фрагменти з колекцій Бібліотеки Румунської академії наук та Архіву Олександра Колесси в Канаді (хвилина 35)¹⁴.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історіографії питання засвідчив, що окремого дослідження оттавського та бухарестського фрагментів не було опубліковано. Це і призвело до помилкових суджень та підміни фактів. Першою на існування фрагмента *Христинопільського Апостола* вказала мовознавиця І. Герус-Тарнавецька у 1976 р., у статті про кириличні манускрипти у Канаді [24]. Цю публікацію дослідниці о. Ісидор Патрило, ЧСВВ включив до своєї тритомної праці «Джерела і бібліографія історії Української Церкви». У згаданій статті йшлося про наявність у Канаді уривка із «Ап. Діянь» *Христинопільського Апостола* та публікувалися його світлини. Зазначалось, що він вважався найдавнішим кириличним рукописом Канади [15, с. 161]. І. Матяш у працях з архівної україніки в Канаді відзначає ґрунтовність і новизну публікації мовознавиці та вважає, що вона відкриває перспективний напрям українознавчих досліджень. І. Матяш резюмує, що серед 52 рукописів і стародруків «найстарішим із віднайдених текстів є фрагмент пергамена XII ст. “Діянь Апостолів” (“Apostol Khrystynopo”)». На думку І. Матяш, цінна

¹⁴ Христинопільський Апостол XII ст.: Факсимільне видання та кодикологічне дослідження. URL: <https://youtu.be/AD2aqexf5-U?si=kKCXjhOxCyDQZYRq> (дата звернення 25.04.2024).

частина статті мовознавиці – перелік рукописів із їх детальним описом [12, с. 44; 1, с. 33–34].

Дослідниця М. Корогодіна частиною *Христинопільського Апостола* вважає фрагменти з Апостола, що зберігаються в Бібліотеці Румунської академії наук (Ms. sl. 790). Водночас вона зазначає, що не опрацьовувала оригіналу румунського рукопису та краківської частини *Христинопільського Апостола*, а про існування румунської частини кодексу дізналася від М. Бобрик [10, с. 98].

Мета статті полягає у вивченні оттавського та бухарестського фрагментів і перевірці ототожнення їх із *Христинопільським Апостолом* XII ст. Для вирішення поставленої мети в статті виокремлено два розділи. У першому йдеться про вивчення оттавського фрагмента, чи «Христинопільського аркуша», та знайдені підстави атрибутувати його частиною *Бучацького Євангелія* XIII ст. У другому розділі статті досліджено бухарестський фрагмент Ms. Sl. 790. Встановлено, що за змістом він належить до апракосного типу, тому жодного стосунку не має до *Христинопільського Апостола*, який є послідовним *Апостолом*.

Виклад основного матеріалу

1. Оттавський фрагмент, чи «Христинопільський аркуш»

Як вже зазначалось, оттавський фрагмент до наукового обігу ввела мовознавиця І. Герус-Тарнавецька у 1976 р. [24]. Дослідниця описала 52 кириличних рукописи XII–XX ст., які зберігалися в одинадцяти інституціях Канади. Найдавнішим рукописом серед розглянутих у статті є «Khrystynopol' Folium» («Христинопільський аркуш»), який, на думку вченої, належав до *Христинопільського Апостола* XII ст. [24, р. 590, 592, 597]. За її словами, він походив із Архіву Олександра Колесси і на момент виходу згаданої публікації зберігався в Бібліотеці його зятя Юрія Герича в Оттаві [24, р. 597]. Дослідниця коротко описала цей рукопис, вказавши, що він є пергаментом і складається з одного аркуша. Фрагмент завдовжки 300 мм і завширшки 250 мм (це відповідно перевищує розміри сторінки в *Христинопільському Апостолі*). Він переписаний дбайливим уставом XII ст. На думку мовознавиці, рукопис є фрагментом *Христинопільського Апостола* з Городища (Північна Волинь). Вона зазначила, що цей рукопис не був раніше опублікований. У додатку

до своєї статті авторка опублікувала шість фотокопій рукописів, серед яких під № 1 помістила фотокопію «христинопільського аркуша» (рис. 1) [24, р. [616]].

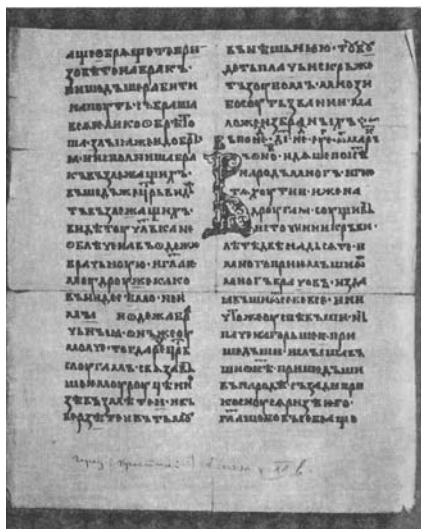

Plate No. 1. Khrystynopol' Folium XII c.

Рис. 1. «Христинопільський аркуш»
XII ст. Фотокопія зі статті
І. Герус-Тарнавецької 1976 р.

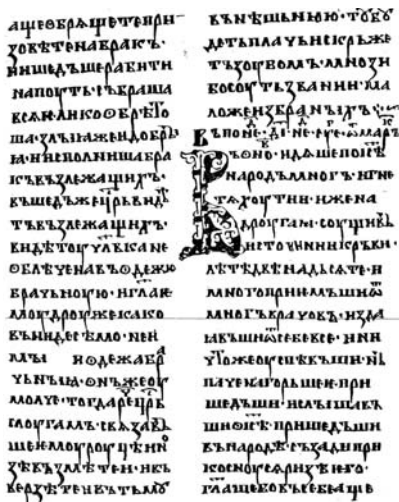

Рис. 2. Аркуш із Бучацького
Євангелія XIII ст. Фотокопія зі статті
І. Свенціцького 1911 р. (Лл. між с. 8 і 9)

І. Герус-Тарнавецька не провела жодної атрибуції фрагмента, в тому числі текстологічної експертизи, які б доводили, що аркуш належав до *Христинопільського Апостола*. У примітках вона зазначила, що цей аркуш атрибутував давніше О. Колесса, спираючись на запис, розташований під текстом фрагмента на титулній стороні: «Город. (Кристиноп.) Апостол з XII в.» [24, р. 597, [616]].

Аналіз фотокопії «христинопільського аркуша» підтверджує, що, справді, рукопис переписано уставом. Водночас палеографічні характеристики письма суттєво відрізняються від почерку переписувача *Христинопільського Апостола*. Текст розташований у дві колонки по 22 рядки у кожній – у *Христинопільському Апостолі* текст записано в одну колонку на 20 і 23 рядках. У правій колонці «христинопільського аркуша» є ініціал «В» завдовжки у п'ять рядків

звичайного тексту, він не характерний для стилістики оздоблення *Христінопольського Апостола*.

На сторінці розміщено два уривки тексту: Євангелія від апостолів Матея 22,9–14 і Марка 5,24–28. Це свідчить, що «христінопольський аркуш» є фрагментом із *Євангелія*, а не *Апостола* і тим паче не *Христінопольського*.

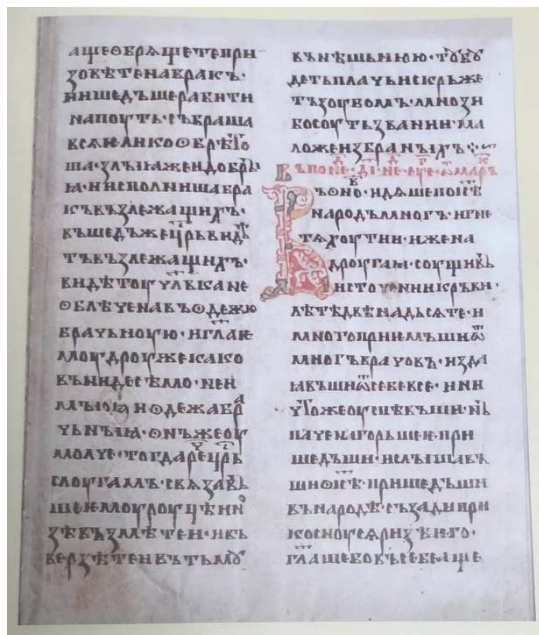

Рис. 3. Бучацьке Євангеліє XIII ст. Фотокопія
арк. 10 з публікації кодексу 2016 р. (С. 31)

Ідентичні за змістом уривки містяться в *Добриловому Євангелії* 1164 р. [7, арк. 95–95 зв.] і *Галицькому Євангелії* 1266–1301 рр. [5, арк. 60 зв.–61], які читаються під час літургії у Неділю 14-у і понеділок 15-го тижня після П'ятдесятниці. Недільне читання відповідає також уривку з *Остромирового Євангелія* 1056–1057 рр. [14, арк. 81–81 зв.]. Натомість у *Мстиславовому Євангелії* до 1117 р. [13, арк. 104 зв.–105], *Галицько-Волинському Євангелії* кін. XII – поч. XIII ст. [6, арк. 135 зв.–136], *Холмському Євангелії*

кін. XIII ст. [19, арк. 100 зв.–101] і *Лавришівському Євангелії* XIII ст. [11, с. 226–227] у Неділю 14-у і понеділок 15-го тижня після П'ятдесятниці розташовані цілком інші уривки – від Луки 18,35–43 і Марка 10,46–52 відповідно. Виявлені особливості тексту можуть свідчити про різні редакції цих кодексів.

Варто відзначити, що поруч ініціала «В» є рубрика: «Въ поне(д). дї. не(д). єу(г)є. ѿ мар(к)ъ», що означає про призначення нижче поданого уривка для читання під час літургії у понеділок 14-го тижня після П'ятдесятниці. Цей уривок у *Добриловому Євангелії* [7, арк. 95 зв.] і *Галицькому Євангелії* [5, арк. 60 зв.] підписаний понеділком 15-ї неділі, а не 14, як в оттавському фрагменті. Наведений факт може свідчити про описку переписувача рукопису. Наявність уривків на неділю і понеділок означає, що «христинопільський аркуш» І. Герус-Тарнавецької є фрагментом із *Євангелія апракоса повного*.

Наші евристичні пошуки показали, що дослідниця насправді опублікувала фотокопію арк. 10 з *Бучацького Євангелія* XIII ст. [17, с. 250–251] та вважала, що це фрагмент *Христинопільського Апостола*. Ідентичну фотокопію долучив до свого дослідження *Бучацького Євангелія* І. Свенціцький у 1911 р. (рис. 2) [16, ілюстр. між с. 8 і 9], відповідно І. Герус-Тарнавецька сфальсифікувала і той факт, що цей фрагмент ніколи не публікувався [24, р. 597]. Можна було б вважати, що мовознавиця неправильно ідентифікувала фрагмент *Бучацького Євангелія* з *Христинопільським Апостолом* і що цей аркуш знаходився у Канаді. У жодній публікації ми не знайшли інформації про місцезнаходження окремих аркушів кодексу поза межами України. У сучасному виданні манускрипта 2016 р., який упорядкував Дмитро Степовик, «христинопільський аркуш» І. Герус-Тарнавецької розташований на с. 31 як арк. 10 *Бучацького Євангелія* (рис. 3) [8, с. 31].

У передмові до публікації пам'ятки нема жодної згадки про наявність окремих аркушів манускрипта закордоном [8, с. 4–12]. Можливо, І. Герус-Тарнавецька опублікувала фото, яке у свій час зробив О. Колесса під час дослідження кодексу у Львові до 1907 р. [9, с. 406]. Можна припустити, що це фото зберіалося в його архіві у Канаді.

Отже, встановлені факти свідчать, що оттавський фрагмент не є частиною *Христинопільського Апостола*, а є світлиною арк. 10 Бучацького Євангелія.

2. Бухарестський фрагмент Ms. Sl. 790

Фрагмент *Апостола* Ms. Sl. 790 складається з чотирьох дуже пошкоджених пергаментних аркушів, розміром 275 x 250 мм (рис. 4). Ці аркуші походять із колекції члена-кореспондента Румунської академії наук Міхая Костеческу (Mihai Costăchescu). Бібліотека Румунської академії наук придбала їх у 1967 р. у Міхая Стана (Mihai Stan) [27, р. 382].

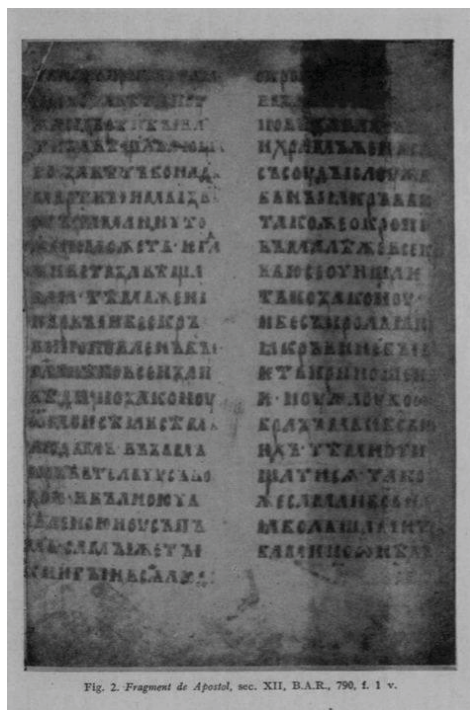

Fig. 2. Fragment de Apostol, sec. XII, B.A.R., 790, f. 1 v.

Рис. 4. Рукопис Ms. Sl. 790 (Євр 9,15–23), арк. 1 зв.
Фото з публікації Е. Лінца 1972 р. (Іл. 2)

Ці фрагменти вперше описала і ввела до наукового обігу О. Лінца у 1972 р. [25]. Дослідниця вказала, що вони походять з кін. XII ст.

і раніше не були досліджені (рис. 4). Аркуші переписані кириличним уставом у дві колонки на пергаменті високої якості. Кириличне письмо рукопису, вчена вважала, схоже на грецьке IX–X ст., якому характерні великі товсті літери з великим інтервалом між ними. Фрагмент Ms. Sl. 790, на думку О. Лінци, ближчий за почерком до *Супрасльського Кодексу* XI ст., аніж до рукописів XIII–XIV ст. Дослідниця атрибутувала текст рукопису, вказавши, що він складається з п'яти уривків: глави 8 і 9 із Послання апостола Павла до Євреїв (арк. 1–4 зв.), а також Соборного послання апостола Якова (арк. 4 зв.). Мову пам'ятки О. Лінца віднесла до руської редакції на підставі чотирьох ознак із відповідними прикладами. Палеографічний і лінгвістичний аналіз дав їй підстави визначити, що рукопис створений у Молдові. Вона також навела маргінальний запис XVII ст. на арк. 2, у якому згадується ім'я молдовського господаря Василя Лупула [25, р. 247–248].

Рис. 5. Христинопільський Апостол XII ст. (Євр 9,17–23), арк. 272 зв. Фото із факсиміле рукопису 2023 р. (С. 556).

У 1989 р. Р. Марті включив до бібліографії джерел *Христинопільський Апостол* в один блок із бухарестським фрагментом Ms. Sl. 790 (2.1.2.2.1.) у своїй праці, яка стосувалася дослідження текстів східнослов'янських рукописів XI–XIV ст. [26, s. 176]. М. Корогодіна, за вказівкою М. Бобрик на належність Ms. Sl. 790 до *Христинопільського Апостола*, вважає, що фрагменти є частиною цього кодексу [10, с. 98].

Дослідниця, можливо, через неуважний аналіз праці Р. Марті сфальсифікувала факт наявності четвертої частини *Христинопільського Апостола* у Бібліотеці Румунської академії наук під сигнатурою Ms. Sl. 790, що не відповідає дійсності.

У сучасному *Каталозі рукописів* Бібліотеки 2018 р. фрагмент Ms. Sl. 790 датовано XII–XIII ст. і жодним словом його не пов'язано із *Христинопільським Апостолом*. Автори *Каталогу* поглибили напрацювання О. Лінци. Основна частина каталожного опису цього *Апостола* приділена характеристиці змісту. Дослідники ідентифікували, що рукопис починається уривком Послання до Євреїв 8,12 і завершується Соборним посланням Якова 1,7 із наведенням відповідних інципітів. Більша частина тексту рукопису пошкоджена від стирання тексту, що стосується також ініціалів і заголовків, які були написані червоним і зеленим кольором. Вчені припустили, що зовнішній вигляд аркушів, їхній стан збереженості та пошкодження матеріальної основи свідчать про те, що рукопис раніше містився в оправі якоїсь книги. Маргіналія на арк. 2, у якій згадано В. Лупула, ними датована 7244 р. від створення світу, чи 1636 р. від Різдва Христового [27, р. 382].

Із наведеної фотокопії арк. 1 і його звороту О. Лінцою ми атрибутували текст за допомогою *Слепченського Апостола* кін. XII ст. [18, арк. 6–6 зв.]. Бухарестський фрагмент Ms. Sl. 790 – це уривки з *Апостола апракоса повного*. Уривок тексту на арк. 1, ліва колонка, рядки 1–8 є Посланням до Євреїв 8,12–13. Він є закінченням читання під час літургії у понеділок 30-го тижня після П'ятдесятниці. Другий уривок розпочинається на рівні рядка № 10 у тій же лівій колонці. Тут починається текст Послання до Євреїв 9,8–10, 15–23, який завершується на звороті аркуша (рис. 4). Вказаний уривок читався на літургії у вівторок 30-го тижня після П'ятдесятниці. Усі перелічені

тексти рукопису Ms. Sl. 790 є в *Христинопільському Апостолі*, що виключає належність досліджуваних фрагментів кодексові.

Текст фрагмента Ms. Sl. 790 скомпонований у 21 рядку на сторінці у двох колонках, що не відповідає параметрам *Христинопільського Апостола*, основний текст якого записано в одну колонку на 20 і 23 рядках (рис. 4, рис. 5). Розмір аркушів Ms. Sl. 790 – 275 x 250 мм – не збігається з вимірами *Христинопільського Апостола*, якому властиві 295 x 245 мм. Візуальне порівняння письма обох манускриптів засвідчує, що їх переписували різні люди (рис. 4, 5). За типологією *Христинопільський Апостол* є послідовним *Апостолом*, у якому текст розміщено за книгами, а не днями тижня, як у бухарестському фрагменті, який є *Апостолом апракосом повним*.

Висновки. *Христинопільському Апостолу* XII ст., цій визначній пам'ятці середньовічної України та найдавнішому кодексу, що створений та збережений на українських теренах, судилося стати предметом наукових маніпуляцій. Через розпорошеність та неповність деякі українські вчені намагаються «доповнити» його, неправомірно вказавши на деякі фрагменти. Російські дослідники не полишають цей рукопис у своїх працях, тому що багато пам'яток української середньовічної спадщини XI–XIII ст. опинилося в колекціях Російської Федерації в імперський та совєцький часи. У обох випадках невірна атрибуція та маніпулювання фактами ведуть до тяжких наслідків: наукові спекуляції позбавляють *Христинопільський Апостол* XII ст. місця у національній пам'яті, загрожують «підміною» цієї пам'яті.

У пропонованому дослідженні встановлено факти фальсифікації даних щодо двох кириличних фрагментів, що походять із Архіву О. Колесси в Оттаві та Бібліотеки Румунської академії наук (Ms. Sl. 790). Дослідники І. Герус-Тарнавецька, І. Матяш і М. Корогодіна вважали ці рукописи частинами *Христинопільського Апостола* XII ст.

Аналіз оттавського і бухарестського рукописів засвідчив, що вони ніколи не належали *Христинопільському Апостолові*. Фрагмент з Оттави – це фотокопія арк. 10 із *Бучацього Євангелія* XIII ст. Рукопис з Бухаресту є фрагментом з *Апостола апракоса повного* XII–XIII ст.

Список бібліографічних посилань

1. Архівна україніка в Канаді: довідник / упоряд. : І. Матяш (керівник), Р. Романовський, М. Ковтун та ін. Київ, 2010. 882 с.
2. Волощенко, архим. Методій (Станіслав). Христинопільський Апостол: кодикологічне дослідження кириличного кодексу XII століття. *Христинопільський Апостол XII століття: Факсимільне видання та кодикологічне дослідження* / упоряд. та автор дослідж. архим. Методій (Станіслав) Волощенко; вступ. ст. Олександра Охріменка. Київ : Горобець, 2023. С. IX–LXXX.
3. Волощенко С. А. Краківські фрагменти Христинопільського Апостола XII ст. *Слов'янські мови, літератури і культури в умовах глобальної цифровізації* : Міжнар. наук. конф. до Дня слов'янської писемності і культури (25 трав. 2021 р.). Київ, 2021. С. 114–116.
4. Волощенко С. А. Пергаментні фрагменти Апостола з колекції Бібліотеки князів Чарторийських: атрибуція тексту. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями*: матеріали Міжнар. наук. конф. (5–7 жовт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 688–691.
5. Галицьке Євангеліє. 1266–1301 pp. *Російська національна бібліотека*. Ф. 550. Од. зб. Ф. п. I.64. 175 арк.
6. Галицько-Волинське Євангеліє XII ст.: Видання факсимільного типу. Дослідження / відп. ред. В. Мойсієнко. Київ : Горобець, 2023. 601 с.
7. Добрилове Євангеліє. 1164 р. *Російська державна бібліотека*. Ф. 256. Од. зб. 103. 271 арк.
8. Євангеліє Бучацьке XII–XIII ст.: Старослов. та укр. мовами / упоряд., передм.: Д. Степовик ; пер.: В. Німчук, Ю. Осінчук. Київ, 2016. 344 с.
9. Колесса О. Південно-волинське Городище і городиські рукописні пам'ятки XII–XVI в.: IV. Городиське Євангеліє XII–XIII в. *Vědecký jubilejní sborník Ukrajinské university v Praze věnovaný panu prezidentu Československé republiky Prof. Dr. T. G. Masarykovi k oslavě 75-tých jeho narozenin (Науковий ювілейний збірник Українського університету в Празі, присвячений панові президентові Чеськосло-*

вацької республіки проф. др. Т. Г. Масарикові для вшанування 75-тих роковин його народження). Прага, 1925. Ч. I. С. 406–432.

10. Корогодина М. Толковый Апостол Александра Солтана. Slověne. 2022. Vol. 11. № 2. С. 92–124. <https://doi.org/10.31168/2305-6754.2022.11.2.5>

11. Лавришівське Євангеліє. XIII ст. *Бібліотека князів Чарторийських (Краків)*. Од. зб. 2097 IV. 374 с.

12. Матяш І. Архівна та рукописна україніка в Канаді. *Український археографічний щорічник*. 2007. Т. 15. Вип. 12. С. 37–82.

13. Мстиславове Євангеліє. До 1117 р. *Державний історичний музей (Москва). Фонд «Синодальне слов'янське зібрання рукописів»*. Од. зб. 1203. 213 арк.

14. Остромирове Євангеліє. 1056–1057 рр. *Російська національна бібліотека*. Ф. 550. Од. зб. Ф. п. I.5. 294 арк.

15. Патрило, І. Ісидор, ЧСВВ. Джерела і бібліографія історії Української Церкви. *Записки ЧСВВ. Серія II. Секція I. Рим*. 1988. Т. 2. VIII, 330 с.

16. Свенціцький І. Бучацьке Євангеліє (Палеографічний опис). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1911. Т. CV. Кн. V. С. 5–17.

17. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв. / отв. ред. Л. П. Жуковская. М., 1984. 405 с., илл.

18. Слепченський Апостол. Кін. XII ст. *Російська національна бібліотека*. Ф. 550. Од. зб. Ф.п.I.101 а. 6 арк.

19. Холмське Євангеліє. Кін. XIII ст. *Російська державна бібліотека*. Ф. 256. Од. зб. 106. 167 арк.

20. Христинопільський Апостол. XII ст. *Бібліотека князів Чарторийських (Краків)*. Од. зб. 11601. Арк. 4–7.

21. Христинопільський Апостол. XII ст. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Ф. VIII. Од. зб. 3 М. 8 арк.

22. Христинопільський Апостол. XII ст. *Львівський історичний музей*. Од. зб. 39. 291 арк.

23. Христинопільський Апостол XII ст.: Факсимільне видання та кодикологічне дослідження / упоряд. та автор дослідж. архим.

Методій (Станіслав) Волощенко; вступ. ст. О. Охріменка. Київ : Горобець, 2023. XVII, 606, CL с.

24. Gerus-Tarnawesky I. *Cyrillica Canadiana: Cyrillic Manuscripts in Canada. Ювілейний збірник Української Вільної Академії Наук в Канаді*. Вінніпег – Манітоба, 1976. P. 588–621.

25. Lința E. Cele mai vechi manuscrise slave din țara noastră. *Romano-slavica*. 1972. T. XVIII. P. 245–264.

26. Marti R. Handschrift – Text Textgruppe – Literatur: Untersuchungen zur inneren Gliederung der frühen Literatur aus dem ostslavischen Sprachbereich in den Handschriften des 11. bis 14. Jahrhunderts. Wiesbaden, 1989. XII, 461 s.

27. Panaitescu P. P., Zamfira M. Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române [mss. 601–728, 729–822]. București: Editura Academiei Române, 2018. Vol. III. Partea I-a. XXXI, 503 p.

28. Voloshchenko S. A Recently Discovered Folia from the 12th-century Apostolus Christinopolitanus. *Biblioteka*, 26(35), 2022. P. 33–85. <https://doi.org/10.14746/b.2022.26.3>

References

1. Matiash, I. et al. (Comps.) (2010). *Arkhivna ukrainika v Kanadi: dovidnyk [Archival Ukrainica in Canada: a guide]*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Voloshchenko, Archim. Methodius (Stanislav) (2023). The Apostolus Christinopolitanus. A Codicological Study of the Cyrillic Codex of the Twelfth Century. *Apostolus Christinopolitanus of the Twelfth Century. Facsimile Edition and Codicological Research*. Introductory article by Oleksandr Okhrimenko. IX-LXXX. Kyiv [in Ukrainian and in English].

3. Voloshchenko, S. A. (2021). Krakyw fragments of the Apostolus Christinopolitanus of the 12th century. In *Slavic languages, literatures and cultures in the conditions of global digitalization. Proceedings of the International Scientific Conference for the Day of Slavic Literature and Culture, Kyiv, 25 May, 2021* (pp. 114-116). Kyiv [in Ukrainian, Polish, English].

4. Voloshchenko, S. A. (2021). Perhamentni frahmenty Apostola

z kolektsii Biblioteki kniaziv Chartoryiskikh: atrybutsiia tekstu [Parchment fragments of the Apostle from the Collection of the Princes Czartoryski Library: attribution of the text]. In *Library. Science. Communication. From resources management – to knowledge management. Proceedings of the International scientific conference publications, Kyiv, 5-7 October, 2021* (pp. 688-691). Kyiv [in Ukrainian].

5. Halytske Yevanheliie. 1266-1301 rr. [Galician Gospel. 1266-1301]. *Russian National Library*. Fund 550. Unit F. п. I.64. 175 p. [in Old Church Slavonic].

6. Moisiienko, V. (Eds.) (2023). Halytsko-Volynske Yevanheliie 12 stolittia. Vydannia faksymilnoho typu. Doslidzhennia [Halych and Volyn Gospel of the 12th Century. Facsimile Edition. Research]. Kyiv [in Ukrainian and Old Church Slavonic].

7. Dobrylove Yevanheliie. 1164 r. [Dobryl's Gospel. 1164]. *Russian State Library*. Fund 256. Unit 103. 271 p. [in Old Church Slavonic].

8. Stepovyk, D. (Comp.) (2016). Yevanheliie Buchatske 12–13 st.: Staroslovianskoïu ta ukrainskoïu movamy: Nove vydannia [Gospel of Buchach of the 12th-13th Centuries: in Old Slavonic and Ukrainian languages: New edition]. Kyiv [in Ukrainian and Old Church Slavonic].

9. Kolessa, O. (1925). Pivdenno-volynske Horodyshche i horodyski rukopysni pamiatnyky 12–16 v.: 4. Horodyske Yevanheliie 12–13 v. [Horodyshche in the South of Volyn and Manuscript from Horodyshche of the 12th-16th Centuries.: 4. Horodyshche Gospel of the 12th-13th Centuries]. In *Vědecký jubilejní sborník Ukrajinské university v Praze věnovaný panu prezidentu Československé republiky Prof. Dr. T. G. Masarykovi k oslavě 75-tých jeho narozenin*, P.1, 406-432. Praha [in Ukrainian].

10. Korogodina, M. (2022). Tolkovyj Apostol Aleksandra Soltana [The Apostle with Commentaries of Alexander Soltan]. *Slověne*, 11(2), 92-124 [in Russian]. <https://doi.org/10.31168/2305-6754.2022.11.2.5>.

11. Lavryshivske Yevanheliie. XIII st. [Gospel of Lavryshiv. XIII century]. *Princes Czartoryski Library (in Krakow)*. Unit 2097 IV. 374 p. [in Old Church Slavonic].

12. Matiash, I. (2007). Arkhivna ta rukopysna ukrainika v Kanadi [Archival and Manuscript Ukrainica in Canada]. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi*

shchorichnyk – Ukrainian Archeographic Year Book, 15(12), 37-82 [in Ukrainian].

13. Mstyslavove Yevanheliie. Do 1117 r. [Avenging Gospel. Until 1117]. *State Historical Museum (Moscow). Fund Synodal Slavic collection of manuscripts*. Unit 1203. 213 p. [in Old Church Slavonic].

14. Ostromyrove Yevanheliie. 1056-1057 rr. [Ostromir Gospel. 1056-1057]. *Russian National Library*. Fund 550. Unit F.п.I.5. [in Old Church Slavonic].

15. Patrylo, I. Isydor, OSBM (1988). Dzherela i bibliohrafiia istorii Ukrainskoi Tserkvy [Sources and bibliography of the history of the Ukrainian Church]. *Zapysky CHSVV. Seriya II. Sektsiya I. Rym – Notes of OSBG. Series II. Section I. Rome*, 2 (VIII), 330 [in Ukrainian].

16. Svientsitskyi, I. (1911). Buchatske Yevanheliie (Palieografichnyi opys) [Buchach Gospel (Paleographic description)]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka – Notes of the Shevchenko Scientific Society*, 105(5), 5-17 [in Ukrainian].

17. ZHukovskaia, L. P. (Ed.). (1984). Svodnyj katalog slavyano-russkikh rukopisnykh knig, hranyashchihsya v SSSR: XI-XIII vv. [Consolidated Catalogue of Slavic-Rus Manuscript Books Stored in the USSR: 11th-13th Centuries]. Moscow [in Russian].

18. Slepchenskyi Apostol. Kin. XII st. [Slepchensky Apostle. The end of the 12th century]. *Russian National Library*. Fund 550. Unit F.п.I.101 a. 6 p. [in Old Church Slavonic].

19. Kholmske Yevanheliie. Kin. XIII st. [Kholm Gospel. The end of the XIII century]. *Russian State Library*. Fund 256. Unit 106. 167 p. [in Old Church Slavonic].

20. Khrystynopilskyi Apostol. XII st. [Khrystynopil Apostle. 12th century]. *Princes Czartoryski Library (in Krakow)*. Unit 11601. Pp. 4-7 [in Old Church Slavonic].

21. Khrystynopilskyi Apostol. XII st. [Khrystynopil Apostle. 12th century]. *Institute of Manuscript of V. Vernadskyi National Library of Ukraine*. Fund VIII. Unit 3 M. 8 p. [in Old Church Slavonic].

22. Khrystynopilskyi Apostol. XII st. [Khrystynopil Apostle. 12th century]. *Lviv Historical Museum*. Unit 39. 291 p. [in Old Church Slavonic].

23. Voloshchenko, archim. Methodius (Stanislav) (Comp. and auth.

of the res.). (2023). *Apostolus Christinopolitanus of the Twelfth Century: Facsimile Edition and Codicological Research*. O. Okhrimenko (Intr. art.). Kyiv [in Ukrainian, English and Old Church Slavonic].

24. Gerus-Tarnawecky, I. (1976). *Cyrillica Canadiana: Cyrillic Manuscripts in Canada*. In *The Jubilee Collection of the Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada*, 588-621. Winnipeg-Manitoba.

25. Lința, E. (1972). Cele mai vechi manuscrise slave din țara noastră. *Romanoslavica*, 18, 245-264 [in Romanian].

26. Marti, R. (1989). Handschrift – Text Textgruppe – Literatur: Untersuchungen zur inneren Gliederung der frühen Literatur aus dem ostslavischen Sprachbereich in den Handschriften des 11. bis 14. Jahrhunderts. Wiesbaden [in German].

27. Panaitescu, P. P., Zamfira, M. (2018). Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române (mss. 601-728, 729-822), vol. 3, partea 1-a București [in Romanian].

28. Voloshchenko, S. (2022). A Recently Discovered Folia from the 12th-century *Apostolus Christinopolitanus*. *Biblioteka*, 26(35), 33-85. <https://doi.org/10.14746/b.2022.26.3>

Стаття надійшла до редакції 31.07.2024.

Stanislav Voloshchenko,

PhD (History), Independent Researcher,

Lviv, Ukraine

e-mail: stachevskiy@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>

Web of Science Researcher ID: AAI-8906-2020

Scopus Author ID: 57209716511

Oleksandr Okhrimenko,

PhD (History), Lecturer,

Kyiv School of Economics

Kyiv, Ukraine

e-mail: ookhrimenko@kse.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5646-4133>

Web of Science Researcher ID: AAI-8898-2020

Scopus Author ID: 57213836678

Ottawa and Bucharest Fragments of the *Apostolus Christinopolitanus* of the 12th Century

This article updates the issue of identification and attribution of Cyrillic fragments of the Middle Ages using the example of the *Apostolus Christinopolitanus* of the 12th century. *The purpose of the study* is to fact-check two fragments that supposedly belong to the codex, and their attribution. *The article's methodology* is built on the principles of scientific systematicity, integrity, objectivity, and historicism. During conducting the research, general scientific methods of analysis, synthesis, induction, and deduction were used; general-historical: chronological, problem-thematic, and archival heuristics, as well as specific ones, which are used in the study of written sources. The textology methods contribute to identifying the content of fragments; the methods of palaeography and codicology indicate the inconsistency of the selected fragments with the *Apostolus Christinopolitanus*. *The scientific novelty* is that for the first time, the fact of belonging to the *Apostolus Christinopolitanus* of two fragments in Canada and Romania has been disproved, and thus their new attribution has been realized. *Conclusions*. On the example of two parchment fragments kept in Ottawa (Canada) and Bucharest (Romania), the issues of historical memory and the phenomenon of heritage attribution are raised. Identifications of the fragment from the Archive of Oleksandr Kolessa in Ottawa and the manuscript Ms. Sl. 790 from the Library of the Romanian Academy of Sciences, allowed experts Iraidia Gerus-Tarnavetska, Iryna Matiash (Ottawa fragment), and Maria Korogodina (Bucharest fragment) to make conclusion that the manuscripts are parts of *Apostolus Christinopolitanus* of the 12th century. The research catches mistakes made by experts in describing these fragments and so falsifying the artefacts due to incorrect attribution, which is related to the identification of the Ottawa and Bucharest fragments with the *Apostolus Christinopolitanus*. The article proves that the claimed fragments are not part of the *Apostolus Christinopolitanus* and never belonged to it. A new attribution of the manuscripts shows that the Ottawa fragment is the folio 10 from the *Buchach Gospel* of the 13th century, and the Bucharest fragment is the *Complete Apostol aprakos* of the 12th-13th centuries.

Keywords: *Apostolus Christinopolitanus*, fragmentology, Cyrillic manuscripts, codicology, attribution, historical memory, falsification, Ukrainica, diaspora, Ottawa, Bucharest.